

TE'LİF VE TERCÜME BİR ESER: ŞERH-İ CEZİRE-İ MESNEVÎ

Dr. Malik BANKIR*

ÖZET

“Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Mevlânâ'nın Mesnevî'sinin üç yüz altmış altı beytinin tercümesini ve bu beyitlerin şerhini ihtiva etmektedir. Müellif, tercümesini yaptığı üç yüz altmış altı beyti şerh yapmak suretiyle, eseri sekiz bin altı yüz yetmiş üç beyte çıkarmış ve bununla da şiir yeteneğini açıkça ortaya koymuştur. Bu çalışmada adı geçen eser, biçim ve içerik açısından ele alınarak değerlendirilmiş ve tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca müellifin eserleri sistematik olarak sınıflandırılmış ve hayatına kısaca yer verilmiştir.

ABSTRACT

The Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, is included the translation of three hundred sixty six couplets of Mevlânâ's Mesnevî, and are contained explanation of these couplets. The author that is translated as three hundred sixty six couplet, work of art is increased in eight thousand six hundred seventy three couplet, thus he was clearly revealed the ability of poem. In the study Şerh-i Cezîre-i Mesnevî had been examine according to its form and content, and is tried to introduce the work of art. Bedies work of art of auther is classified as systemically. and briefly investigated the life of author.

Asıl adı Abdullah b. Muhammed Efendi olan Abdullah Bosnevî, Bosnalıdır.¹ Abdullah Bosnevî, Bosna'da 992\1584 tarihinde doğmuştur.² “Şârih-i Füsûs” olarak ün salan Abdullah Efendi, aynı zamanda “Bosnevî”, “Abdî” ve

* Kalkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi.

¹ Needet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf**, OSAV, İstanbul, 2001 s. 321

² A.g.e, s. 321

Bosna'da özellikle "Gaibi" olarak tanınmıştır.³ Abdullah Efendi öğrenimine doğum yeri olan Bosna'da başlamış, öğrenimini İstanbul'da tamamlamış, daha sonra İmparatorluğun önemli kültür merkezlerinden olan Bursa'ya giderek Şeyh Hasan Kabâdûz'a intisap etmiştir.⁴ Bosnevi'nin ailesi ve öğrenim hayatının ayrıntıları hakkında fazla bir bilgimiz yoktur.

Edebiyat tarihimize kazandırdığı eserler bakımından oldukça üretken bir yazar olarak kabul edilen Abdullah Bosnevî'nin kültür birikimini yazmış olduğu eserlerden çıkarmak mümkündür.

Eserlerinde derin anlam inceliği bulunan ve hacim bakımından farklı olan yaklaşık altmışın üzerindeki eserlerinin hemen hepsinin tasavvufla ilgili ve öğretici nitelikte olması bu eserlerin değerini daha da artırmıştır. Bu eserleri, Abdullah Kartal'ın ("Bursa'da Bosnalı Bir Melâmî Abdullah Bosnevî, Hayatı, Eserleri Ve Bir Kasidesi, UÜİFD, C VI., Bursa 1994) yayımladığı makalesindeki gibi tasniflendirmek ilmî açıdan daha faydalı olacaktır. Bu makalede Bosnevî'nin eserleri, tasavvufî eserler, tefsirle ilgili eserler, edebî eserler, diğer eserler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tasavvufî Eserleri

1. Tecelliyâtü 'Arâisi'n-Nusûs Fî Manassâti Hikemi'l-Fusûs

Yazarın Türk ve Arap edebiyatında "şârihü'l-Fusûs" olarak tanınmasına neden olan Fusûs şerhi H. 1019 yılında tamamlanmıştır. Bosnevî'nin öteki eserlerini de göz önünde bulundurduğumuzda Fusûs şerhinin onun ilk eseri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Yazar, eseri "intifâ-ı nâs ve ızhâr-ı ma'rifet-i hak" için Türkçe şerh etmeyi düşündüğünü, "kitabın hakikatini anlaşılır kılmak ve gizli manalara" işaret etmek üzere "vahdet-i vücûdun" çeşitli sorunlarını mukaddimede on iki bölümde incelemeyi uygun gördüğünü ifade eder. Eserin iki müellif yazmasının kütüphane kayıtları, Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr. 1244, ta'lik, H. 1019; diğeri Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr. 1246, ta'lik, H. 1021 şeklindedir.

2. Şerh-i Fusûs: Fusûs adlı eserin Türkçe şerhinin Arap topraklarında meşhur olması üzerine Arap âlimleri bu eseri bir de Arapça şerh etmesi için Bosnevî'ye müracaatta bulunmuşlardır. Bosnevî, bunun üzerine Fusûs'u Arapça olarak şerh etmiştir. Türkçe şerhe yakın bir çeviri olan bu eserin müellif nüshasının kaydı Süleymaniye-Şehit Ali Paşa nr. 1247'dedir.

³ Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1333, C.I., s. 43

⁴ A.g.e., s. 43

3. Kurratü 'Ayni's-Şühûd ve Mir'âtü Arâyisi Me'âni'l-Gaybi ve'l-cûd:

İbnü'l-Fârîz'ın tâiyye kasidesinin şerhidir. Nüshaları Süleymaniye-Şehit Ali Paşa, nr. 1226, nesih; Aşir Efendi, nr. 161'de bulunmaktadır.

4. Kitâbü'l-Kirâ'r-Rûhiyyi'l-Memdûd Li'l-Ezyâfi'l-Vâridîne Min Merâtibi'l-Vücûd: Abdülkerim Cîlî'nin kırklı merâtib-i vücûd tasnifine göre kaleme alınmış bir şiirin şerhidir. Nüshası Süleymaniye-Carullah Efendi, nr. 2129/1'dedir.

5. Metâliu'n-Nûri's-Seniyyi an tahâreti'n-Nebiyi'l-Arabîyyi: Bilinen iki nüshasından biri Ayasofya, nr. 2077/1, ta'lik; diğeri Es'ad Efendi, nr. 326 ta'lik özellikle-rine sahip olan eser, Hz. Peygamberin ebeveyni'nin Müslüman olduklarını ispat için yazılmıştır.

6. Kitabu'l-Mufazatu'l- İsmiyyü Beyne Efzali'l-Beşer ve'l-Melei'l-A'lâ: Risale Hz. Peygamberin "mele-i a'lâ" dan daha üstün olduğunu ortaya koymak için yazılmıştır. Carullâh Efendi, nr. 2129/3; ta'lik, Hacı Mahmud Efendi, 2396/5 rik'a nüshalarını tespit etmiş bulunmaktayız.

7. Kitabu Müntehâ Makâsidi'l-Kelimât ve Mübtega Teveccüh-i vücûhi't-Taayyünât Fî Beyân-i Ekmeli'n-Neş'ât: Yazar bu risalede insanın dünyadaki neş'etin daha mükemmel olduğunu ileri sürmektedir. Carullah Efendi 2129/4 Haşim Paşa, nr.21/12, rik'a; Hacı Mahmud Efendi, 2396/6 rik'a nüshaları bilinmektedir.

8. Kitâbu Rûhu'l-Mutabeati Fî Beyâni's-Şurûdi'l-Mübâlagati: Allah'a yakınlığın ancak kendisine kulluk etmekle elde edilebileceğini savunan risalenin iki nüshasının kütüphane kayıtları Carullah Efendi, 2129/5, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2396, rik'a şeklindedir.

9. Kitâbu Reddi'l-Manzum Fî Beyâni Srri'l-Ma'lûm: Bu risalede ilmin bilinene (maluma) tabi olduğu açıklanmaktadır. Bilinen tek nüshası Carullah Efendi 2129/18'dedir.

10. Kitâbu Hâli'n-Na'leyn Fi'l- Vusûli İlâ Hazreti'l-Cem'ayn: Tâhâ sûresinin 12. âyetinin vahdet-i vücûd açısından tefsiridir. Carullah Efendi 2129/20, Nafiz Paşa, nr. 503, nesih nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshalardır.

11. Kitâbu'l-Gafri'l-Mutlak İnde Zehâbi'l-Âlemi'l-Firâk: Beden mertebeleriyle ilgili olan bu risalenin tek nüshası Cârullh Efendi 2129/22'de bulunmaktadır.

12. Tezyil Fî-Münazeati İblîs Li Sehl İbn Abdullah et-Tüsterî: Fütuhât'ta rivâyet edilen Sehl b. Abdullah Tüsterî ile şeytan arasında geçen tartışmanın yorumu yapılmaktadır. Nüshası Carullah Efendi 2129/23 numarada bulunmaktadır.

13. Risale Fî-Kavli'l-Cüneyd: Bu risalede Bosnevî, vokal mutasavvıf Cüneyd-i Bağdadî'nin bir sözüne açıklık getirmektedir. Eser, Carullah Efendi 2129/24 numaradadır.

14. Kitâbu Tahakkuki'l-Cüz'i bi's-Sureti'l-Küllî ve Zuhûri'l-Fer'î 'Alâ Sureti'l-Asl: Fütuhât'ın bazı beyitlerini açıklayan risalenin iki nüshası Carullah Efendi, 2129/25, Hacı Mahmut Efendi, 2396/19, rik'a şeklinde kayıtlıdır.

15. Kitâbu Enfesi'l-Vâridât Fî-Şerhi Evveli'l-Fütühât: Eserde vücud, adem, imkân kavramlarının vahdet-i vücûd açısından açıklaması yapılmaktadır. Nüshaların kütüphanedeki kayıtları Carullah Efendi, 2129/26, Şehit Ali Paşa, nr. 1292/1, ta'lik, Hacı Mahmut Efendi 2396, rik'a biçimindedir.

16. Kitâbu'l-Keşf Anî'l-Emr Fî-tefsîri sûreti'l-Haşr: Haşr sûresinin bazı ayetlerinin tefsirini içeren eser, Carullah Efendi, nr.2129/29'da kayıtlıdır.

17. Kitâbu Sırrı Taayyüni Ervâhi'l-Enbiyâ: Yedi sema ile yedi Peygamber arasındaki ilişkiyi açıklayan risalenin tek nüshası Carullah Efendi, 2129/28'dedir.

18. Şerhu Li-Ba'zi'l-Kelâm Müeyyedü'l-Cüdi Fî-Şerhi Fususi'l-Hikem: Risalede harflerin tasavvufî anlamları üzerinde durulmaktadır. Nüshaları Carullah Efendi, 2129/30, Ayasofya 2077/3, Haşim Paşa 21/8 numaralardadır.

19. Kitâbu Sırrı'l-Hakâyıkı'l-İmiyye Fî-Beyâni'l-A'yânî's-Sâbite: Astronomi ile ilgili bir eser olup A'yân-ı Sâbite üzerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Nüshaları, Carullah Efendi, 2129/31, Ayasofya,2077/4, ta'lik, Hacı Mahmut Efendi 2396/6 numaralardadır.

20. Kitâbu Enfâsi'l-Mekkiyyeti'r-Rûmiyye Fî-Tenfisi elbâniyye: Sülûk ehlinin çeşitli makamlarını inceleyen risalenin tek nüshası Carullah Efendi 2129/32'de kayıtlıdır.

21. Kitâbu'l-Kenzi'l-Mahtum Fî-Teb'iyeti'l-İlmi Li'l-Malûm Fî'r-Red âlâ Abdu'l-Kerim el-Cîlî: Vahdet-i Vücûd felsefesinin en çetin ve tartışmalı sorunlarından biri olan ilmin maluma tabi olup olmadığı meselesi İbnü'lArabî ile ilmin bilinene tabi olduğu görüşüyle başlamış, Cîlî ile ise tabi olmadığı şeklindedir. Yazar İbn Arabî'nin görüşündedir. Nüshası Carullah Efendi, 2129/33 numaradadır.

22. Kitâbu'l-Kelimeteyn Fî-Mutabakati Fî-Hurûfi's-Şehâdeteyn: Harf ilmiyle ilgili bir risaledir. Carullah Efendi, 2129/35 numaradadır.

23. Risale Fî- beyâni Temessüli Cibrîl Fî Sureti'l-Beşeri's-Sevîy: Risalede Cebirâ'il'in insan şeklinde görünmesinin ontolojik tahlilini yapmaktadır. Eserin nüshaları Carullah Efendi, 2129/36, Nafiz Paşa, 509' dadır.

24. Bir önceki risalenin Türkçesi: Carullah Efendi 2129/37.

25. Risale Fî-Hikmeti Bed'i'l-Halk: Şehit Ali Paşa, 2788/2, ta'lik.

26. Şerhu Mevâkîf'l-Fakr: Şehit Ali Paşa, 2788/3, ta'lik Hacı Mahmut, Efendi 2396.

27. Burhânu'l Celî: Esad Efendi, 3611/3, Nesih.

Tefsir ile ilgili eserleri

1. Sırrı Taayyüni Kavlihi Teâlâ "Ve'büd Rabbeke Hattâ Ye'tiyeke'l-Yakîn": Bosnevî, Farsça olan bu eseri "yakîn" kelimesinin anlamını açıklamak amacıyla yazmıştır. Nüshası Carullah Efendi 2129/2' dendir.

2. Kitâbu Tecelli'n-Nûri'l-Mübîn Fî-Mir'âti İyyâke na'büdü ve İyyâke Netse'în: Marifet ışığının Allah'a ibadetle elde edilebileceğini açıklamak için kaleme alınmıştır. Nüshaları, Carullah Efendi, 2129/6, Şehit Ali Paşa, 2288, ta'lik, Hacı Mahmut Efendi, 2396/17, rik'a.

3. Kitâbu'l-Müstevî'l-A'lâ Fî's-Şürbi'l-Ahlâ Fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Ve kâne Arşuhu ale'l-mâ: Bir âyetin tefsiridir. Nüshaları, Carullah Efendi, 2129/7, Şehit Ali Paşa, 2788/4 ta'lik.

4. Risâle Fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Hattâ İzâ'stey'ese'r-Rusul: Ayet tefsiridir. Carullah Efendi, 2129/9, Hacı Mahmut Efendi, 2396, rika.

5. Risâle Fî-Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Vehüvelleri Haleke's-Semâvâti ve'l Arde Fî-Sitteti Eyyâm": Carullah Efendi, 2129/11

6. Risâle Fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Ve-Levlâ enYekûne'n-Nâsu Ümmeten Vahideten": Carullah Efendi, 2129/10, Hacı Mahmut Efendi 2396/1 rikâ

7. **Risâle Fî-Tefsîri Kavlihi Teâlâ “Ve Leked Erselnâ Mûsâ bi-Ayâtinâ”:** Carullah Efendi, 2129/12.

8. **Risâle Fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ “Velein Ezeknâ'l-İnsâne Minnâ Rahmeh”:** Carullah Efendi, 2129/13.

9. **Kitâbu'l-Lubbi'l-Lübb Fî-beyâni'l ekli Ve's-Şürb:** Yeme, içme âdâbını öğreten bir eserdir. Carullah Efendi 2129/14

10. **Kitâbu Keşfi Sırrı'l-Mübhem Fî Evveli Süreti'l-Meryem:** Carullâh Efendi 2129/16.

11. **Kitâbu Sırrı'l-Feyz Ve'l-asr Fî Tefsiri Süreti'l-asr:** Carullah Efendi 2129/17.

12. **Risâletü'n-Nüvât Fî Hakîkati'l-Kiyâm İle's-salât:**Carullah Efendi, 2129/18.

13. **Kitâbu Keşfi Esrâri'l-Berarati Fî Tefsiri Kavlihi Teâlâ “Kutile'l İnsânu mâ Ekfarah:** Carullah Efendi 2129/21.

14. **Kitabu ziyâi'l-Luma' ve'l-Burak:** Carullah Efendi 2129/27.

15. **Tefsirü sûre-i Ve'l-Adiyât:** Kasideci-zade 745/1, nesih.

Yazarın aşağıdaki eserlerinde bir konu başlığı bulunmadığı için sadece kütüphane numaralarını vereceğiz.

16. **Hacı Mahmut Efendi 2396/3 rik'a**

17. **Hacı Mahmut Efendi 2396/7, 77-83 rika.**

18. **Hacı Mahmut Efendi 2396/10rik'a, Türkçe bir risaledir.**

19. **Hacı Mahmut Efendi 2396/1, rik'a.**

20. **Hacı Mahmut Efendi 2396/13, rik'a.**

21. **Hacı Mahmut Efendi 2396/14, rik'a.**

22. **Hacı Mahmut Efendi 2396/17, rik'a.**

23. Hacı Mahmut Efendi 2396/19 rik'a

Edebi Eserleri:

1. **Şerh-i Cezire-i Mesnevi:** Hacı Mahmut Efendi,3417, rik'a; **Beyazıt Küttüphanesi, 9262, ta'lik;** Süleymaniye, 528, rik'a.

2. **Gülşen-i Râz-ı Ârifân Fî-Usul-i Râh-i İrfân:** Dâru'l-Mesnevî 232, nesih, Hacı Mahmut Efendi, 3385, nesih, Halet Efendi, 70/1 ta'lik.

3. **Kasidetü Abdülmecid es-Sivasî:** Abdülmecid es-Sivasî'nin gönderdiği kasidenin şerhidir.Nüshası: Ayasofya, 2077/5, ta'lik.

4. **Şerhu Kasidetü'l-Münfrice:** Türkçe bir eser olup Ayasofya, 2077/6'da kayıtlıdır.

5. **Münâcât:** Ayasofya,2077/2, ta'lik.

6. **Kasîde:** İzmir, 802/6.

7. **Risâle-i nûn:** Haşim Paşa, 21/11,rik'a.

8. **Kasîde:** Halet Efendi İlâvesi 142/2, ta'lik.

9. **Kasîde-i yâiyye:** Esad Efendi, 3796/14 ta'lik.

10. **Kasîde Fî-Menâkıb-ı Evliyâ:** Kılıç Ali Paşa, 1037/13, talik.

11. **Şerhu Beyt-i Mesnevî:** Mesnevî'nin bir beyti açıklanmıştır. Nüshası, Hacı Mahmut Efendi,2396/2, rik'a

Diğer Eserleri

1. **Risale Raf'î'l-Hicâb Fî-İttisâli'l-besmeleti bi-Fâtihati'l-Kitâb:** Bismelenin fatihanın bir âyeti olup olmadığı konusunu açığa kavuşturmak için yazılmıştır. Nüshası: Carullah Efendi, 2129/5

2. **Risaletü'l-Evbeti Fî-Beyâni'l-Înâbeti. Ve't-Tevbeti:** Carullah Efendi,2129/8

3.Kitâbu'l yedi'l-Ecved Fî İstilâmi'l-Haceri'l-Esved: Carullah Efendi, 2129/34, Haşim Paşa, 21/7 rik'a.

4. Risâle Fî Ma'nâ "Men zekerânî Fî-Nefsihi": Haşim Paşa, 21/13, rik'a.

5. Risale Fi-Şerhi "Rabbi yesir, Ve-lâ tuassir Rabbi er b bi'l-Hayr: Pertev Paşa, 6152, ta'lik, Esad Efendi3785/4, ta'lik, Hüsrev Paşa, 4/3, ta'lik.

6. Mektup: Abdülcélil adlı bir zata yazılmıştır: Pertev Paşa, 619/32.

7. Tercüme-i Terşihât: Atıf Efendi, 196, nesih

Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'nin Özellikleri

Abdullah Bosnevî'nin bir ahlâk ve tasavvuf eseri olan Şerh-i Cezire-i Mesnevî'si, edebiyatımızda bir gelenek hâlini almış olan şerh edebiyatına güzel bir numune teşkil etmektedir. Klâsik mesnevî tarzında tertip edilmiş olan eser, 8673 beyitten ve otuz üç bölümden oluşmaktadır.

Hicrî 1038 (M. 1629)'de 4. Murat döneminde yazılmış olan "Şerh-i Cezire-i Mesnevî"nin esas aldığımız nüshası, Beyazıt Devlet Kütüphanesi 9262 numarada kayıtlıdır. 260X100 ebadında olan ve 239 varaktan oluşan bu nüsha, güzel bir talik yazıyla yazılmıştır. Fakat, bu nüshada da bazı kelimelerin silinmiş olması eserin transkripsiyonlu metnini hazırlamada güçlükler meydana getirmiştir. Bu noksanlığı da Süleymaniye Kütüphanesi'nde, Nafiz Paşa bölümünde, 528 Nr.'da kayıtlı nüshayla gidermeye çalıştık.

Eserde konu başlıkları ve orijinal beyitler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Bu tercih müellifin kendi beyitleriyle, Mesnevî'den alınan beyitlerin birbirine karışmasını önlemiştir. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, mesnevî nazım türünde en çok kullanılan aruz vezninin fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün kalıbıyla yazılmıştır.

Şair, eserine gelenek gereğince hamdele ile başlamıştır:

"Hağğa hamd olsun ki mübdî kâinât
Ol durur hem hâlık-ı mevt ü hayât

Hem şalât ile selâm olsun 'atâ
Hağ Resûli Muştafâ'ya dâimâ"⁵

⁵ Abdullah Bosnevî, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 9262, v. 1b, 1ve2. beyit.

Bosnevî, bu ilk beyitlerden sonra, “Yûsuf Sîne-çâk” isimli “sadık bir âşık”ın Mesnevî’nin altı cildinden üç yüz altmış altı beyti seçerek geniş bir şekilde açıkladığını belirtmiştir.

Mâsivâ âlâyişinden kalbi pāk
Şādık ‘âşık ismi Yûsuf sîne-çāk

Meşnevî’den cild-i şeşden intihâb
Eylemişdi muhtaşar bir hoş kitâb⁶

Abdullah Bosnevî, Yusuf-ı Sîne-Çâk’in kitabına “Cezîre-i Mesnevî” adını verdiğini, Mesnevî’nin “deryâ”, seçtiği üç yüz altmış altı beyte de onun “ada”sı; yine Mesnevî’nin “ney”, eserin, onun “sedâ” sı olduğunu belirtmektedir.⁷

12. beyitten sonra, şair eseri yazış nedenini açıklamaktadır. Yani eserdeki “sebeb-i te’lif bölümü on ikinci beyitle başlar. Burada şair; sırlara ve Mesnevî’nin “sırrına vakıf olan, seçkinlerin ve halkın kendisine “İlmî(ö. 1020/1611)” adını verdikleri bir Mevlevî’nin bu üç yüz altmış altı beyti Türkçe’ye çevirdiğini ve nesirle şerh ettiğini, kendisinin de onun eteğinden tutunarak nazımla şerh etmeye çalıştığını 12-20. beyitlerde açıklar. 25 ve 28. beyitler arasında kusurunun bu kusurlarının da çok küçük hatalar “zellât” olabileceğini belirtir.

“Dâmen-i ‘afv-ıla setr idüp kuşūr
İdeler tekmi̇l eger varsa küsūr

Örteler zellât-ı elfâzum benüm
Dutalar çok yirine azum benüm”⁸

27. beyitte de şairin ad ve sıfatı şu şekilde geçmektedir:

“Kim bu ‘Abdullâh fakîr-i Bosnevî
Maẓhar-ı elîf-ı râz-ı Meşnevî”

⁶ Bosnevî, a.g.e., 7. ve 8. beyit

⁷ Bosnevî, a.g.e., 10 ve 11. beyit.

⁸ Bosnevî, a.g.e., 25 ve 26. beyit

Müellif asıl konuya yirmi sekizinci beyitten sonra girer. Eseri oluşturan otuz üç bölümün içeriği, konu başlıkları, kısaca şöyledir:

1. bölüm; “Der-beyân-ı bî-derkî müstemi‘ân” yani anlayışsız dinleyiciler hakkındadır.
2. bölüm; “Der-Beyân-ı kitmân-ı sırr”: sırrın tutulması hakkındadır.
3. bölüm; “Der-Beyân-ı Kemâl-ı zât-ı pāk-ı Hüdāvendigār” Allah’ın temiz zatının kemali hakkındadır.
4. bölüm; “Der-naşihat-ı münkirân” inkar edenlere nasihat hakkındadır.
5. bölüm; “Der-beyân-ı muqallidân ki hîş-râ kâmilân Kıyās konend” Kendisini ermişlerle karşılaştıran taklitçiler hakkındadır.
6. bölüm; “Der beyân-ı zât-ı pāk-ı ‘Arifân” zatı temiz bilginler hakkındadır.
7. bölüm; “Der-taksîm-i Merâtib-i Evliyâ-yı kirâm” Büyük evliyâların mertebelerinin kısımlandırılması hakkındadır.
8. bölüm; “Der-beyân-ı ittiḥād-ı evliyâ-yı kirâm” Büyük evliyaların birleşmeleri hakkındadır.
9. bölüm; “Der-beyân-ı ḥilkat-ı âdemiyyet” İnsanlığın yaratılışı hakkındadır.
10. bölüm; “Der-beyân-ı terğîb be-ma‘rifet-i ḥod” kendi bilgisine yer verme hakkındadır.
11. bölüm; “Der-beyân-ı himmet-i tâlibân-ı Hüdâ” Allah’ın yardımını dileyenler hakkındadır.
12. bölüm; “Der-beyân-ı nehy kerden ez-şüret ü terğîb be-ma‘nî” manayı (içeriği) özendirme ve şekli yasaklama hakkındadır.
13. bölüm; “Der-beyân kerden ez-ma‘şiyet” günahıtan sakınma hakkındadır.
14. bölüm; “Der-beyân-ı Fevāyid-i Girye” Ağlamanın faydaları hakkındadır.
15. bölüm; “Der-beyân-ı Kesb-i Mücāhede” Mücahedeye çalışma hakkındadır.
16. bölüm; “Der-beyân-ı men Kār-ı elbâb u lücc ü lüccce” engin ve derin denizin kapısını çalana dairdir.
17. bölüm; “Der-beyân-ı Tâlibân-ı rāh-râ Bîn pîr Lâzımet” Yola giden için gören bir kılavuzun gerekliliği hakkındadır.
18. bölüm; “Der-beyân-ı Fevāyid-i muşāhabât-ı Merdân-ı Hüdâ” Allah dostlarının sohbetlerinin faydaları hakkındadır.

19. bölüm; “Der-beyân-ı Nehy kerden ez-musahabat-ı müdde ‘iyân müzevvirân” Yalancıların sohbetinden sakınma hakkındadır.

20. bölüm; “Der-ta’rif-i zât-ı pāk-ı Hazret-i pîr” Mümtaz mürşidin özelliklerine dairdir.

21. bölüm; “Der-beyân-ı istiḳāmât-ı ṭālibân-ı ādāb-ı ḥidmet-i pîrân” Mürşitlere hizmet etme dileğinde bulunanların uyması gereken kurallar hakkındadır.

22. bölüm; “Der-beyân-ı imtiḥân-ı şeyḥ-rā” Şeyhin sınanması hakkındadır.

23. bölüm; “Der-beyân-ı terk-i ṭa’-n-est” İncitmeyi, kırmayı terk etme hakkındadır.

24. bölüm; “Der-beyân-ı ṭa’-n-zenī-yi münkirân şeyh rā” Mürşidi kötü vasıflarla incitme hakkındadır.

25. bölüm; “Der-beyân-ı ḥal-ı ḥod-perestân” Kendilerini beğenenlerin durumunu açıklar.

26. bölüm; “Der-beyân-ı ān ki her ḥübī-rā ki bī-ecrân zıṣt-est” Bu harman yerinin (dünyanın) bütün güzelliklerinin çirkin olduğunu ifade eder.

27. bölüm; “Der-beyân-ı terk-i fenā vü beḳā” Fena ve bekamın terk edilmesi hakkındadır.

28. bölüm; “Der-beyân-ı zemmi-māl u cāh-est” Mal ve makamı kötüleme hakkındadır.

29. bölüm; “Der-beyân-ı āfet-i şöhret”; şöhretin bela olduğunu ifade eder.

30. bölüm, Der-beyân-ı fevāyid-i nīstī” yokluğun faydalarını açıklar.

31. bölüm, Der-beyân-ı tevekkül ü ḳanā’at” tevekkül ve kanaat hakkındadır.

32. bölüm, “Der-beyân-ı rıyâzet ü görüsnegī” Nefsi dünya lezzetlerinden, rahatından sakınma ve açlık hakkındadır.

33. bölüm, Der-beyân-ı ‘aşḳ u sītehā-yı vey” ‘Aşk ve onun verdiği eza, acı hakkındadır.

Yukarıda ana hatlarıyla belirttiğimiz bu otuz üç bölümden sonra eser, 8646. beyitten başlayıp 8673 beyte kadar 28 beyitlik bir “ḥātıme” ile son bulur. Şair, sonuç bölümünde “Mesnevī’nin şerhinden sonra ağız” açmadığını, “Mesnevī’nin üçüncü cildinin şerhinden sonra da hiçbir şey” yazmadığını, fakat “bir sevgilinin önyak olmasının” kendisine “şevk verdiğini ve zevk aldığını” bu teşvikten sonra, “Ḥjān Murat”(4. Murat) saltanatında “Cezire” eserini kaleme aldığını ifade eder.

Ya'ni şerh-i meşnevîden soñra ben
Açmıyorken nesneye keşf ü dehen

Ba'de şerh-i cild-i şālîş meşnevî
Yazmıyorken nesne hîç iy ma'nevî

Çekmiş iken baş ferāgat ceybine
Yazmıyorken fāş şühüduñ ğaybına

İtmiyorken ya'ni keşf ü feth-i rāz
Yazmıyorken hikmet ü sırr-i remāz

Bir muhibb aqdāmı viridi baña şevk
Şöyle k' andan kalb u cānum tıldı zevk

Pes anuñ aqdāmı ile bā-ıuşūc
Bu cezîre nazmına kıldum şürūc

Sa'y u iqdām ile cehd-i tām ile
Silk-i nazma anı getürdüm bele

Hān Murāduñ devletinde oldu nazm
İtmeye kimse bu nazmı kadha 'azm

Luţfıdur anuñ çü baħr u āfitāb
Pes o şeh nāmına nazm oldu kitāb

Hakq'a şad hamd u şenā oldu tamām
Ya'ni kim sultān Murād 'aşrında ben

Devlet-i şehde bu şeyhüm ey hümām
Eyledüm tanzīm bu nazmı be-fen"⁹

Bu beyti takip eden beyitlerde ise şair, elinden gelen bütün hünerini eserine aktardığını, ancak kendisinden daha mükemmel birinin de çıkabileceğini, bunun için

⁹ Bosnevî, a.g.e., 8617 ve 8627. beyit.

bu kişinin hiçbir çekincesi olmaması gerektiğini, kendisine kesinlikle “saldırmayacağını” hatta dua edeceğini belirtir.

8665-8670 arası, bu beyitler de dahil olmak üzere, beş beyit dua bölümünü - oluşturmaktadır. Bu beş beyitte şair, o zamanın sultanı olan “Han Murad’a”, dünya durdukça mutlu olması dileği ile birlikte gün geçtikçe yüceliği ve büyüklüğünün artması, düşman elinden bir “afet görmemesi” için duada bulunmaktadır.

Son üç beyitte de şair, okuyuculardan kendisine dua etmelerini rica etmekte, kendisi de kim kendisini hayırla yad ederse “iki cihanda” mutlu olmaları için duada bulunmaktadır:

“Eylerüm ihvān u yārāndan ricā
Kılalar nazmı okudukça duā

Her okundukça bu Türkī meşnevī
Yād ola hayr ile ‘Abd-ı Bosnevī

Her kim anı hayr ile yād eyleye
Dü cihānda Hāḡ anı şād eyleye”¹⁰

Son beyit, “tarih düşürme” beytidir:

“Çün nazumum işbu resme virdi el
Düşdi pes tārīḡ-i nazm-ı bī-bedel”¹¹

Sene: 1038

Bu ibareden sonra, eser Farsça bir beyitle son bulur :

“Hudā ū-rā ber-efzāyed merātib
Ki hānd-i fātiḡa der-haḡḡ-ı kātib”¹²

Sonuç olarak, 5950 farklı kelime dağarcığıyla ve dönemin dil özelliklerini yansımasıyla Abdullah Bosnevî'nin Şerh-i Cezire-i Mesnevî'si, hem dil hem de edebiyat açısından önemli bir eserdir.

¹⁰ Bosnevî, a.g.e., 8670 ve 8672. beyit

¹¹ Bosnevî, a.g.e., 8673. beyit

¹² Eserin kâtibi hakkında Fâtiḡa okuyanın derecesini Allah artırsın.

KAYNAKÇA

1. Abdullah BOSNEVÎ, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, nr. 9262
2. Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, İstanbul 1333
3. YILMAZ, Necdet, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, OSAV İstanbul, 2001